

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI 12

TSHIVENDĀ LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI LA U THOMA (P1)

LUHUHI/THAFAMUHWE 2012

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: awara 2

Bammbiri ili li na masiatari a 13.

PFESESANI

1. Bammbiri ili li na KHETHEKANYO THARU:

KHETHEKANYO YA A:	Tholokanyondivho	(30)
KHETHEKANYO YA B:	Manweledzo/Samari	(10)
KHETHEKANYO YA C:	Luambo	(40)
2. Vhalani ndaela DZOTHE nga vhuronwane.
3. Fhindulani mbudziso DZOTHE kha hedzi khethekanyo.
4. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.
5. Hune khethekanyo inwe na inwe ya fhelela hone ni talele.
6. Nomborani phindulo dzanu zwi tshi anana na kunomborelwe kwa mbudziso.
7. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso, ni pfuke mutala ni kone u ya kha i tevhelaho.
8. Nwalani zwi no vhalea, nahone nga vhudele.
9. Ni dzhiele nzhele zwiga zwa u vhalala, mupeleto, tswayo na khethekanyo ya maipfi.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**MBUDZISO 1****TSHIBVELEDZWA TSHA 1: PHUROSA**

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

'Ibvani kilasini yanga. Imani nga hafho nnda, ndi do ni vhiga ha thohoyatshikolo phero i tshi fhela.' Ndi Vho-Muvhango mugudisi wa gireidi ya 12 wa thero ya Metse, vha songo dinalea zwone.

Ndi lwa vhuraru kha vhege yeneyi Matalimbo a tshi da a songo iwala tshuwahaya. Ngoho tshisiwana a tshi dilileli. Vhabebi vha Matalimbo vho rwiwa nga ndadzi mahola vho edela thumbani vha tshi khou linda nguluvhedaka uri dzi si le mavhele. Vho mbo di lovhela henefho. Vho vhulungwa vhidani lithihi. Zwo vha zwi sa sedzei, zwililo kha mashaka na dzikhonani zwo vha zwihulu. Nga murahu ha mbulungo vhamusanda vho newa tshifhinga tsha u amba; vha ri u amba vha tsengisa mitodzi ya dadza zwikamba.

Vho-Lavhengwa makhulu wa Matalimbo vho tshimbidza mabambiri a mpfu hothe ho teaho, Matalimbo a thoma u hola mundende miwewedi i si mingana. Tshelēde ndi mudzi wa zwivhi. Nga tshelēde ya mundende Matalimbo o vha a tshi renga halwa dzithavenini na dzilonzhini. O vha a tshi nwa lune a tou hwalwa o lala zwitaratani, thunzi dzo mu momela. O vha e khasitama khulwane ya Vho-Robane, vhalā mukalaha vha no rengisa muri mudala vha dzulaho tsini na sekondari ya Tshedza.

Hanwani hawe ho vha hu tshi nga ha ngwena. Vhabvana na vhakegulu vha wanalaho mahalwani vho vha vha sa teledzi u kungela Matalimbo zwihodoni vha ita nae vhutudzi. Arali i tshelēde yawe ya mundende vho vha vha tshi tou thaphukana ngayo. Mu kegulu Vho-Lavhengwa vho vha tshi ri u mu holela vha namba vha mu fha tshelēde yawe yothe nga u shavha u likitwa.

U bva tshe Matalimbo a dikumedzela kha zwikambi na zwidzidzivadzi, milandu yawe yo vha i sa divhani hafha tshikoloni. Miwe yo vha i tshe yo sokou rekhodiwa nga thohoyatshikolo i sa athu u sengwa. O vha a tshi tambudza vhasidzana a tshi vha nyima nga madamu, a fhedza nga u vha raha nga murahu. O vha a tshi rwa vhaiwe vhatukana, a fhedza nga u vha dzhiela tshelēde dza ndindazwikwama. O vha a tshi thithisa ngudo iwe na iwe ya vhagudisi. O vha a sa tevhedzi ndaela dza vhagudisi na thohoyatshikolo. O vha a tshi tou vha muhwalo kha vhagudi na vhagudisi.

Zwe Maṭalimbo a vha a tshi ita nga pheriḁo ya Vho-Muvhango zwi a ṭungufhadza. O vha a tshi nga o tou livhanywa navho. Ndi nga liṅwe ḁuvha musi kilasi yoṭhe yo tou ṅoo, hu tshi khou kopiwa zwine Vho-Muvhango vha khou ṅwala kha bodo. Maṭalimbo a mbo ḁi posa hafukhada lo vhibvaho kha bodo, Vho-Muvhango la vha thamutshela kha maṭo. Vho-Muvhango vho tou zwi ḁivha uri itali a hu na muṅwe ndi Maṭalimbo. Vha ṭuwa vho tou mu livha vho ṭuta na mafeisi. Hu hone vho dinalea lwa mafhelelo. Ho tou thusa muṅwe muṭhannga we a vha fara a vha fhembeledza. Ndi hone Vho-Muvhango vha tshi ṅea Maṭalimbo ndaela ya uri a vha sale murahu vha ye ha ṭohoyatshikolo.

Maṭalimbo o ri u bva kilasini a si vhuye a ima. Madzuloni a u ya ofisini o mbo ḁi bva nga gethe a livha hayani. O vhudza makhulu uri Vho-Muvhango vha a mu vhenga. Makhulu wawe vha tshi mu vhudza uri vha ḁo ya tshikoloni u pfesesa vhuṭanzi, a vha vhudza uri vha tou ya fhedzi vha ḁo ṭaṭa muḁi. Mukegulu wa khuvhe vho mbo ḁi zwi thupha. Nga mbilu vha ri ri ḁo vhona hu no ya ṭhuna na tshinoni. Vha nga zwi ita hani, Tshivenda tshi ri a ri laṭi ṅwana nga ṭhadi.

Ho mbo ḁi vha u litsha tshikolo ha Maṭalimbo e na makole a 18. Tshi-koloni vho sala vho tou xu. Tshelede ya mundende ho ngo i shumisa zwavhuḁi. Madzuloni a u fhata vhumatshelo hawe, ene o tou vhu pwashekanya. Vhutshilo ndi zwine muthu ene muṅe a ita.

- 1.1 Bulani thero na gireidi zwine Vho-Muvhango vha vha mugudisi wazwo. (2)
- 1.2 Ho bvelela mini kha vhabebi vha Maṭalimbo? (2)
- 1.3 Bulani vhuṅvi VHUVHILI he Maṭalimbo a vha a tshi ita nga ṅwambo wa tshelede ya mundende. (2)
- 1.4 ṅwalani zwithu ZWIVHILI zwi sumbaho mikhwa i si yavhuḁi ya Maṭalimbo musi e tshikoloni. (2)
- 1.5 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga **Ee** kana **Hai**, ni dovhe ni tikedze.
Vho-Muvhango vho pandela Maṭalimbo tshikoloni. (2)
- 1.6 Fhindulani mbudziso dzi tevhelaho nga u ri **Ndi zwone** kana **A si zwone**, ni dovhe ni tikedze.
Maṭalimbo o vhudza Vho-Lavhengwa u ri arali vha ya tshikoloni u ḁo vha pandela muḁini. (2)

1.7 Nangani phindulo i re yone kha phindulo dzi tevhelaho.

1.7.1 Vhabebi vha Maṭalimbo vho vha vha tshi khou linda ... uri dzi si le mavhele.

- A kholomo
- B nguluvhedaka
- C mbudzi
- D khuhu.

1.7.2 Tshelede ya mundende ya Maṭalimbo yo liwa nga ...

- A Vhakalaha na vhakegulu.
- B Vhasidzana na vhabvana.
- C Vhabvana na vhakegulu.
- D Vhabvana na vhakalaha. (2)

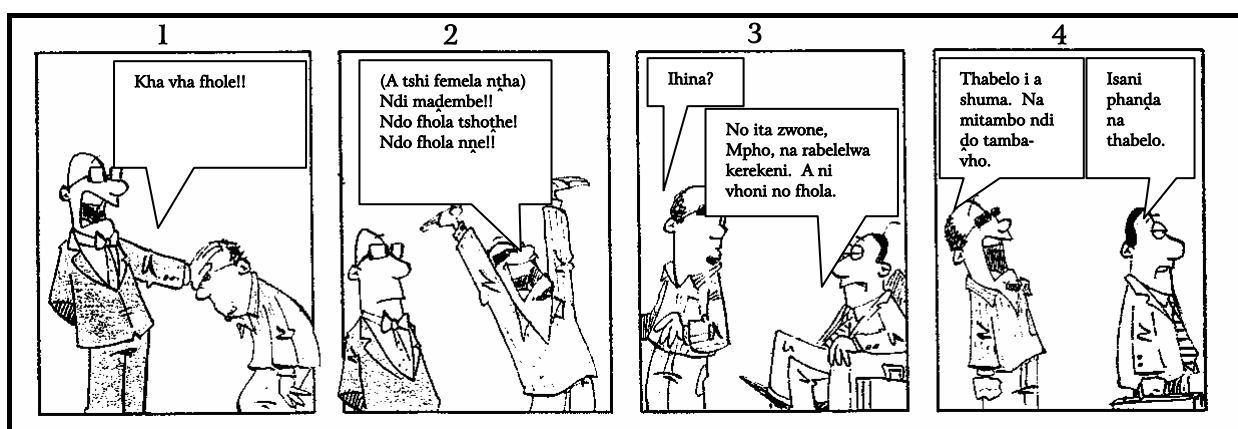
1.8 Nweledzani muhumbulo muhulwane u wanalaho kha phara ya u fhedzisela mafhungoni aya. (2)

1.9 Inwi ni vhona zwa u bviswa ha Maṭalimbo kilasini nga Vho-Muvhango zwi tshi pfala? Tikedzani. (2)

1.10 Ni a pfela vhutungu Maṭalimbo kha zwe a vha a tshi khou ita zwone? Tikedzani. (2)

TSHIBVELEDZWA TSHA 2: TSHIFANYISO/KHOMIKI

Talelani tshifanyiso, ni dovhe ni vhale na mafhungo o disendekaho khatsho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

1.11 Bulani uri hu khou bvelela mini kha tshifanyiso tsha 1. (1)

1.12 Ndi vhatshu vhangana vhane na khou vha vhona kha zwifanyiso izwi? (1)

- 1.13 Hu na vhushaka-de vhukati ha vhatu vhane vha khou wanala kha tshifanyiso tsha 1 na 2. (2)
- 1.14 Fhindulani nga u ri *Ndi zwone* kana *A si zwone*, ni dovhe ni tikedze. Mpho o vha a tshi khou lwala. (2)
- 1.15 Nangani ZWIVHILI zwine na vhona zwi zwone kha mutevhe wa mafhungo u tevhelaho.
- A Thabelo a i shumi.
B Mpho o rabelelwa a fhola.
C Mpho o rabelelwa kerekeni.
D Mpho ha tsha do dovha a tamba mitambo vhutshiloni hawe hothe. (2)
- 1.16 Vhudipfi ha Mpho ndi vhufhio kha tshifanyiso tsha vhuvhili? Tikedzani. (2)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI**MBUDZISO 2****TSHIBVELEDZWA TSHA 3: MANWELEDZO/SAMARI**

Vhalani mafhungo a tevhelaho ni a nweledze ni tshi khou sumbedza **zwiitisi zwi tutwedzaho matshilele o fhambanaho a vhathu lifhasini**. Nwalani mbuno dza SŪMBE dzi kha mafhungo a pfalaho. Tshivhalo tsha maipfi e na a shumisa kha manweledzo aṅu tshi so ngo fhira 70.

A hu na muthu a no fana na muṅwe. Zwivhumbeo na kuhumbulele kwa vhathu lifhasi nga vhuphara zwo fhambana. Zwi takadzaho ndi uri muthu muṅwe na muṅwe o naka, vhunga zwi nakelaho vhathu zwi sa fani.

Zwiitwana zwa muthu zwi bva tsikoni. Nwana a nga vha shomo a dovha a vha na zwiito zwi yelanaho na zwa vhabebi.

Vhana vha tshi aluwa vha a ya khireshe, vha dzhena tshikolo. Henefha vha tangana na vhaleli kana vhagudisi vhavho. Zwine vha funzwa na zwine vha amba na vhaṅwe zwi a shela mulenzhe kha kutshilele kwavho.

Miṭa u ya nga u fhambana hayo i na vhurereli he ya disendeka khaho. Vhurereli hovhu vhu na milayo i khwathelaho mikhwa ya mirado yaho.

Thama dzine muthu a diwanela dzone e tshikoloni kana mushumoni dzi amba zwithu zwihulwane kha vhutshilo hawe.

Muthu u tea u shuma uri a diphine nga vhutshilo. Muṅwe muṅwali u ri wa sa shuma u do tswa. Mushumo u a shandukisa kutshilele kwa muthu. Muthu a nga dzulela u amba zwe a tshenzhela mushumoni kana a dimvumvusa nga u ita zwishumoshumo zwi yelanaho na mushumo une a shuma.

Vhutshilo ha mahayani na dziḍoroboni ho fhambana. Fhethu hune muthu a dzula hone hu a tutwedza kutshilele kwawe.

Ri na lunzhi ri tshi pfa vhalala vha tshi lila nga vhutshilo ha vhaswa. Hezwi zwi amba uri tshifhinga ndi tsha ndeme kha vhutshilo ha muthu. Kutshilele kwa kale na kwa namusi zwi nga si vhuye zwa vuwa zwo fana.

Muthu muṅwe na muṅwe kha dihudze nga zwine a vha zwone; a dibveledzise, tenda a si kandekanye pfanelo dza vhaṅwe.

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B:

10

KHETHEKANYO YA C: LUAMBO**MBUDZISO 3****TSHIBVELEDZWA TSHA 4: KHUNGEDZELO**

Talelani khungedzelo, ni vhale na mafhungo o disendekaho khayoyi ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

BVISAVHULUDU HAYA HA ZWILIDZO

VHA A TODA U VHA TSHIGWILI?
KHA VHA THOMÉ KILABA YAVHO YA MUZIKA
ZWILIDZO NDI U TOU KUMBELA NGA FHEDZI!!

MUTENGO WA HONE U THOMA KHA **R30,00**

VHA NGA KWAMA MUTSHINYA KHA 078 231 2345
KANA

VHA NGA DELELA ZWIFHATO ZWA VHADAU DOROBONI YA TSHWANE

3.1 Nangani phindulo i re yone kha phindulo dzi tevhelaho:

Khephusheni ya khungedzelo iyi ndi ...

- A VHA A TODA U VHA TSHIGWILI?
- B ZWILIDZO NDI U TOU KUMBELA NGA FHEDZI!!
- C MUTENGO WA HONE U THOMA KHA R30,00
- D BVISAVHULUDU HAYA HA ZWILIDZO (1)

3.2 Ndi ngafhi he mukungedzeli a shumisa fonto thukhu nahone ndi ngani? (2)

3.3 Tshiga tsha mbudziso tshi na mushumo-de kha khungedzelo iyi? (2)

3.4 Topolani ipfi lo khakheaho kha kupeletele, ni li pelete nga ndila yo teaho. (1)

3.5 Fhindulani mbudziso i tevhelaho nga *Ee* kana *Hai* ni dovhe ni tikedze.

Fhungo asili: *Zwilidzo ndi u tou kumbela nga fhedzi !!*

Li kunga vharengi uri vha de u renga nga vhunzhi.

(2)

3.6 Neani kxanedza ya fhungo li tevhelaho: *Vha a toda u vha tshigwili?*

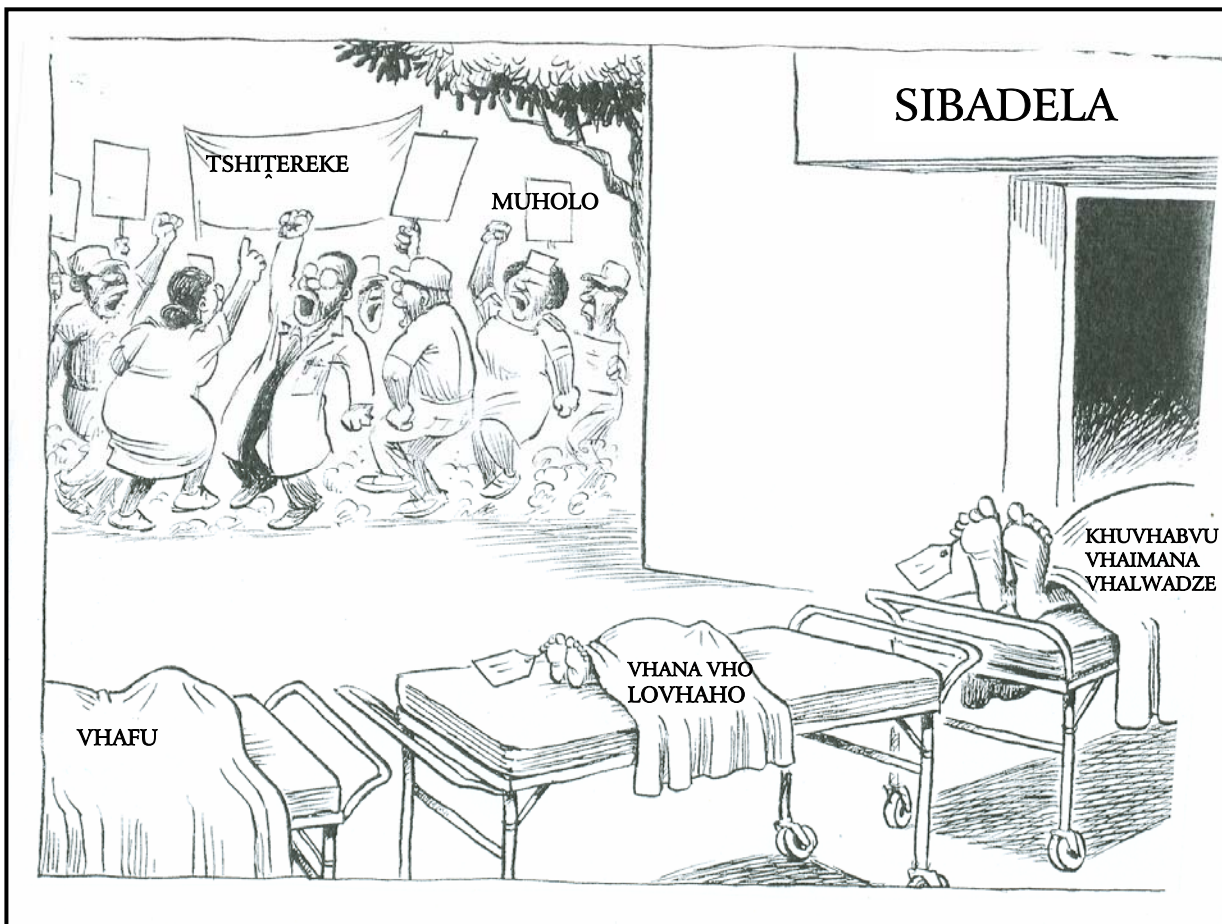
(2)

[10]

MBUDZISO 4

TSHIBVELEDZWA TSHA 5: KHATHUNI

Talelani khathuni, ni vhale na mafhungo o disendekaho khayoyuri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

4.1 Bulani zwine zwa khou bvelela kha khathuni iyi.

(1)

4.2 Nangani lifhambanyi lo teaho la ipfi lo sendamiselwaho kha mutevhe wa maipfi we na newa.

Ho lovha vhatu vhanzhi u fhira vho ...

A Tshilaho.

B Bebaho.

C Huvhalaho.

D Daho.

(1)

4.3 Vhatu vhane na khou vha vhona kha khathuni ndi vha mbeu-de?

(2)

4.4 Fhindulani nga *Ee* kana *Hai*, ni dovhe ni tikedze.

Vhatu vhane na khou vha vhona kha khathuni vha sumbedza vho takala nga maanda.

(2)

4.5 Topolani maipfi mavhili e a pambwa a tshi bva kha dziwe nyambo.

(2)

4.6 Nani thalutshedzo MBILI dzo fhambanaho dza fhungo li tevhelaho.

Ho lovha vhana vhatuku.

(2)

[10]

MBUDZISO 5

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

5.1 TSHIBVELEDZWA TSHA 6: PHUROSА

Vhugevhenga ho hulela tshothe doroboni ya Pretoria. Khaladzi anga, ene tanzhe la mme anga, o tanga na zwi kondaho. Mathilda o dzhena moloni wa Sunnyside uri a bwise tshelede kha ATM banngani ya ABSA.

O bvisa zwigidi zwitano zwa dzirannda a zwi panga pheseni, a i vhulunga kha madamu. A livha thekhisini uri a yo redzhistara Yunivesithi ya Pretoria. E ndilani liwe lithannga la mbo di nyimana nae. 'Ai, nna hu khou iteani?' Ndi khaladzi anga o mangala. Khathihi fhedzi a vhona phanda hawe ho ima luwe luthannga lu sumbaho lu na ndala na tsiku, na tshiwe tshisidzana tsho tou fanelwaho nga u rengisa muvhili. 'Sesi, kha dise tshelede yanga ye a doba.' Ndi tshila tshisidzana. 'Arali a sa pfesesi, ndi do mu khakhela.'

Khaladzi anga a tshe o mangala lula luthannga lwa mbo di tshanda tshalwo kha madamu a khaladzi anga sokote, lwa bvisa phese, lwa mu thavha nga khisi lwa mbo di tanula zwirethe. Tshila tshisidzana tsha gidima nga murahu tshi tshi khou vhidzelela tshi tshi ri, ' Ni songo shavha na tshelede yanga!'

Mathilda o vhiga mulandu tshititshini tsha mapholisa. Mapholisa vho mbo di bva nga veni vha thoma u toda zwigevhenga.

- 5.1.1 Topolani linyanyu ni dovhe ni li shumise fhungoni. (2)
- 5.1.2 Kha phara ya vhuvhili hu na liitana, li topoleni ni dovhe ni bule na mushumo walo. (2)
- 5.1.3 Topolani libulafhethu line la wanala kha phara ya u fhedzisela ni dovhe ni li shumise fhungoni. (2)
- 5.1.4 Nwalani fhungo lo talelwaho nga fhasi no li isa kha liitiitwa. (2)
- 5.1.5 Isani fhungo li tevhelaho kha luambo lwa u vhiga:
Tshila tshisidzana tsho ri, 'Disani tshelede yanga ye na doba.' (2)
- 5.1.6 Nangani matanganyi MAVHILI kha ayo o newaho kha mutevhe ane a shumiswa u tanganya mafhungo a tevhelaho uri a vhumbe fhungombumbano:
O bvisa zwigidi zwitanu zwa dzirannda. A zwi panga begeni.
A Naho na nahone.
B Ngauri na fhedzi.
C Nahone na ngeno.
D Fhedzi na nahone. (2)
- 5.1.7 Bulani uri fhungo li tevhelaho li kha limudi lifhio, ni dovhe ni li ise kha tshifhinga tsha zwino.
Ndi do mu khakhela. (2)

Talelani tshifanyiso, ni vhale na mafhungo o ḁisendekaho khatsho, ni kone u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

5.2 TSHIBVELEDZWA TSHA 7: TSHIFANYISO

MUTA WA VHO-DAVHANA

Uyu muta wo sumbedzwaho afha nḁha ndi muta wa Vho-Davhana na mufumakadzi wavho. Ndi muta u re na vhana vhararu. Uyu ndi muta u funesaho u tshimbila nyendo. Kha nyendo dzine vha fara a vha hangwi u tuwa na zwimvumvusi sa khamera na tshubu ḁa u bambela ngaḁo. Heḁi tshubu ndi lone ḁe ḁa gudisa vhana vhavho u tala sa khovhe.

- 5.2.1 Neni thukhufhadzo ya ḁifurase heḁi: *Vhana vha muta wa Vho-Davhana* (2)
- 5.2.2 Toredzani mabulazwithihi o teaho a maipfi a re zwitangini afho ho salaho magake.
- (a) Nyendoni dzoḁhe Vho-Davhana vha tshimbila na ... (mufumakadzi) wavho.
- (b) Nyendo dze vha fara dzo ... (gudisa) vhana vhavho u bambela. (2)

- 5.2.3 Topolani figara ya muambo i sumbaho vhukoni ha u bambela ha vhana vha Vho-Davhana, ni dovhe ni bule na dzina layo. (2)
[20]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 40
MARAGAGUTE: 80